

ทุนมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ

ผศ.พลวัฒน์ ชุ่มสุข

หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

“มนุษย์” (Human) จัดว่าเป็น “ทุน” (Capital) ที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อน เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวในโลกที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งอันเป็นประโยชน์ให้เกิดประโยชน์ที่มนุษย์สร้างให้กับหน่วยงานหรือองค์กรนั้นหาใช่มาจากกำลัง กายแต่เพียงอย่างเดียวไม่ สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือกำลังสมองที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเองซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินภายในอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือองค์กรมากมายมหาศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันซึ่งถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เรียกกันว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” (Globalization) ต้องยอมรับว่า “ทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital) ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Asset) มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบันกำลังมุ่งเข้าสู่ ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) ทุกหน่วยงานหรือองค์กรไม่ว่าภาครัฐ เอกชน องค์กร รัฐวิสาหกิจ ต่างล้วนให้ความสำคัญเรื่องการบริหาร “คน” อันเป็นเรื่องที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กรไม่สามารถ หลีกเลี่ยงได้อีกต่อไป เช่นเดียวกับรถที่ต้องการน้ำมันในการขับเคลื่อน หน่วยงานหรือองค์กรต้องการ บุคลากรที่มีความรู้ ความคิด ผลงาน เพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือวิสัยทัศน์ของหน่วยงานหรือองค์กรได้ ดังนั้น ทุกหน่วยงานหรือองค์กรจึงต้องพึงพิง ทุนมนุษย์ (Human Capital) เพื่อจะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรสามารถประสบความสำเร็จได้ในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ก็ยังเป็นเหตุทำให้สินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความสามารถ (Competency) ตลอดจนประสบการณ์ (Experiences) กลายเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจมหาศาล ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพย์สินที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทั้งนั้น รวมเรียกว่า “ทุนมนุษย์” (Human Capital) นั่นเอง

คำสำคัญ : ทุนมนุษย์; เศรษฐศาสตร์; พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Human has been regarded as most important capital for proceeding to the destination of the organization. It can be said that human is only living thing in the world being full of abilities to produce or create several kinds of knowledge and innovation in order to develop oneself and every item surrounding with great wonderful brain which is considered as inner property or Intellectual Capital, also Intangible Asset. In this connection, human gains benefits especially in the age of globalization. Although the current society and economy are facing the age of knowledge-based economy in which both public and private sectors are paying a great attention in the field of human capital and administration; but it is still not good enough for now. Human capital still needs to be developed and driven in the proper way in order to reach the settled destination. Additionally, both public and private sectors are still looking forwards to such developed human capital for the sake of attaining the organization's objectives. Hence, in the present situation of economy, the successfulness of whole organization in both public and private sectors has been depended on the human capital, especially knowledge, skill and competency including experiences which currently become to be powerful factor in order to proceed to attain the settled objectives. On the other hand, knowledge, skill and competency including experiences are considered as "Human Capital."

KeyWords : Human Capital, Economy, Buddhism

๑. บทนำ

ในสภาพปัจจุบัน ในหน่วยงานหรือองค์กรทุกองค์กร สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กรต้องให้ความสำคัญมากที่สุด คือ การบริหารจัดการทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญและเป็นความได้เปรียบในการแข่งขันในยุคปัจจุบัน โดยมีเศรษฐกิจฐานองค์ความรู้ (Knowledge-based Economy) และก่อให้เกิดความยั่งยืน หน่วยงานหรือองค์กรจึงจำเป็นต้องมีแนวทางปฏิบัติ ระบบงาน ที่เอื้อและสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรภายในองค์กรเกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นทีมทำงานที่ดีมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบุคลากรให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เกิดความพึงพอใจของบุคลากรที่สูง เพื่อสร้างความมุ่งมั่น ทุ่มเทในการขับเคลื่อนหน่วยงานหรือองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้...

การทำงานที่ให้ผลการดำเนินการที่ดี หมายถึงกระบวนการทำงานที่มุ่งให้ผลการดำเนินการของส่วนราชการและบุคลากรมีระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ อย่างเป็นระบบ ซึ่งหมายรวมถึงผลดำเนินการด้านคุณภาพผลิตภาพนวัตกรรมและรอบเวลาที่สั้นลง ส่งผลให้การให้บริการแก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดีขึ้น นั่นคือการพัฒนาองค์ความรู้ให้กับบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ หรือเรียกรวมๆ ว่าการพัฒนาทุนมนุษย์

การพัฒนาทุนมนุษย์ที่คุ้มค่ามากที่สุดในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ คือ การบริหารงานบุคคลที่ผ่านมา หน่วยงานหรือองค์กรไม่ค่อยได้มองเห็นถึง“ทุนมนุษย์” ที่อยู่ภายในหน่วยงานหรือองค์กรบางหน่วยงานจะใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงานมากกว่าที่จะคำนึงถึงเรื่อง“จิตใจ” การพัฒนาจิตสู่...การพัฒนา พัฒนามนุษย์ให้มีความสุขของบุคลากรภายในหน่วยงานหรือองค์กร...แต่ในปัจจุบันสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป...ทุกหน่วยงานหรือองค์กร มีบุคลากรที่อยู่ภายในหน่วยงานหรือองค์กร สภาพของบุคลากรที่มีอยู่เปรียบเสมือนเป็นต้นทุนหรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หน่วยงานมีต้นทุนอยู่แล้ว” คือ “ทุนมนุษย์” เป็นทุนที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กรมีอยู่...ทำอย่างไรที่หน่วยงานนี้จะใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่นี้ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับหน่วยงานหรือองค์กรได้...หน่วยงานหรือองค์กรมีทุนอยู่แล้ว...เปรียบเทียบกับมีเงินอยู่จำนวนมาก ในกระเป๋า...ทำอย่างไรที่จะให้เงินในกระเป๋าคำนวณมากนี้ เกิดดอกเบี๋ยเพิ่มขึ้น ทำให้เงินเพิ่มมากขึ้น...โดยไม่ทำให้ยอดเงินลดลง ถ้าจำนวนเงินลดลงน้อยกว่าเดิม ก็แสดงว่าหน่วยงานหรือ

องค์กรขาดทุน แต่ถ้ายอดเงินจำนวนมากนั้น เกิดการตกดอกออกผลเพิ่มมากขึ้นๆ ก็แสดงว่าหน่วยงานหรือองค์กรกำลังมีกำไรเพิ่มมากขึ้น ๆ ๆ ๆ ...กำไรในที่นี้มีได้หมายความว่าถึง ในรูปตัวเงิน...แต่เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ (คน) นั่นคือ “องค์ความรู้”...ที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล...โดยความรู้นี้อาจไม่เหมือนกันไปเสียทุกเรื่อง...ฐานความรู้นี้จะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรในแต่ละแห่งเกิดความแตกต่างกัน...และร่วมกันทำงานในหน่วยงานให้ประสบผลสำเร็จได้...

แล้วหน่วยงานหรือองค์กรจะบริหารจัดการกับ “ทุนมนุษย์” หรือเงินจำนวนมากที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้นอย่างไร? และมีสิ่งจูงใจบุคคลนั้นอย่างไรที่จะทำให้เขาเหล่านั้นอยู่กับหน่วยงานหรือองค์กรของเราต่อไปได้อย่างไร? ซึ่งต่อไปก็เป็นเรื่องที่หน่วยงานหรือองค์กรที่ต้องหันมาสนใจในเรื่องของความผาสุกในการดำรงชีวิตและความพึงพอใจของบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กร เพื่อที่จะทำให้บุคลากรเหล่านั้นอยู่ในหน่วยงานหรือองค์กรทำประโยชน์ให้หน่วยงานหรือองค์กรมีคุณภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั่นเอง...^๑

๒. มนุษย์จะมีทุนด้วยหลักพุทธอย่างไร

การสร้างคนหรือมนุษย์เพื่ออนาคต ไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่ายๆ ภายในระยะเวลาสั้นๆ จำเป็นจะต้องมองโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคตให้ทะลุปรุโปร่งในทุกมิติ แล้วจึงสร้างเครื่องมือและวิธีการ ที่จะนำมาพัฒนา ขณะที่โลกตะวันออกกำลังหลงระเหิงกับการสร้างมนุษย์หรือคนให้มีความก้าวหน้าโดยยึดติดกับวัตถุ ลุ่มหลงกับฐานแนวคิดของปรัชญาทางตะวันตก ในทางตรงกันข้ามในซีกโลกตะวันตกได้ให้ความสำคัญในการมนุษย์หรือคนด้วยการผสานเอาฐานแนวคิดของปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะ พุทธปรัชญา นั่นคือ “พัฒนามนุษย์หรือคนโดยมุ่งพัฒนามาจากจิตใจ”

หลักทางพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานแนวคิดแห่งพุทธปรัชญาก็คือหลักไตรสิกขา หรือหลักปฏิบัติ ๓ ขั้นที่เอื้อกัน ได้แก่ ๑) ศีลสิกขา ข้ออบรมทางศีล ประกอบด้วยการควบคุมวาจาของตนเอง ไม่กล่าวเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย และวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเจ้า ไร้ประโยชน์หรือไร้เหตุผลในการพูด กล่าวแต่คำสัตย์คำจริง การประพฤติที่ถูกต้อง ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของ

^๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/๓๘๐๒๕๐> (๗ ธันวาคม ๒๕๕๗)

ศีลธรรมจรรยาและหน้าที่ที่ตนควรประพฤติ การประกอบอาชีพในทางสุจริต ๒) จิตตสิกขา เป็น การอบรมทางจิตใจให้เกิดสภาพความบริสุทธิ์ ความพยายามที่จะหยุดความคิดที่ชั่ว การรู้สึกรู้ตัว เสมอ การมีสำนึกในสภาวะที่จิตเป็นของตน มีสติกำกับ มีจิตสงบมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน ๓) ปัญญาสิกขา ข้ออบรมทางความรู้ ประกอบด้วย การเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ คิดเพื่อการขจัดรากเหง้าแห่งความคิดอกุศลธรรมทั้งหลายอย่างถูกวิธีและถูกต้อง จะเห็นว่าหลัก คำสอนของพระพุทธองค์เน้นการรู้ตัวตนโดยการกำหนดจิตหรือระลึกด้วยตนเอง^๒

คำว่า “ทุนมนุษย์” หมายถึง คุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วมีศักดิ์ศรีมีบุญติดตัวมา เพื่อส่งผลให้ชีวิตก้าวหน้าและเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์เกิดการพัฒนาตนเองด้วยหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาในข้อที่ว่าไตรสิกขา และคำว่าไตรสิกขานี้ หากมีคำถามว่าจะเอามาพัฒนามนุษย์ ได้อย่างไร และสำคัญอย่างไรที่มนุษย์หรือคนในสังคมปัจจุบันจะปฏิบัติตาม โจทย์นี้พระพุทธ ศาสนาจะให้คำตอบอย่างไร

จากประเด็นนี้วิเคราะห์ได้ว่า ทุนมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม ซึ่งยังมีทุนสถาบัน และทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม รวมอยู่ด้วย สำหรับทุนมนุษย์ (Human Capital) ความหมายของคำนี้ เกิดขึ้นในยุคเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม ที่หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะมีผลต่อระดับ รายได้ที่เป็นเงินหรือผลทางจิตวิทยาในอนาคต โดยผ่านการเพิ่มพูนในตัวบุคคลที่มีความรู้ความ สามารถที่นำมาใช้ได้จริง โดยทั่วไปสามารถจะเพิ่มปริมาณทุนมนุษย์ได้โดยการให้การศึกษา การ ฝึกอบรม การปรับปรุงสุขภาพอนามัย การจัดสรรเวลา และเมื่อมีทุนมนุษย์ดังกล่าวแล้วนั้น ก็จะต้องมีการใช้ทุนมนุษย์ไปทางใดทางหนึ่ง เช่นเป็นไปในทางการแสวงหาเงินตราและแรงงาน และการโยกย้ายถิ่นของแรงงาน ซึ่งจะมีการตีค่าทุนมนุษย์ที่มีอยู่

“กิจโณ มนุสสปฏิลาโ” ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก”

คำว่า “มนุษย์” หรือ “คน” นั้น สามารถมองได้หลายด้านหลายมิติ ซึ่งอาจกล่าว โดยสังเขปได้ว่า ในทางเศรษฐศาสตร์มีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมีฐานะเป็นทรัพยากรซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ ในทางการบริหารมีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมีฐานะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรทางการบริหาร และในทางทุนนิยมมีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมี ฐานะเป็นแรงงานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิต ส่วนในทางสังคมนิยมกลับมีความเห็นว่า

^๒ ที.ป.๑๑/๒๒๘/๒๓๑; อ.จ.ต.๒๐/๕๒๑/๒๙๔.

แรงงานเป็นส่วนหนึ่งของพลังการผลิตและในขณะเดียวกันทางพระพุทธศาสนามองว่าทุนมนุษย์คือบุญกุศลที่สั่งสมมา^๓

๓. มุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์

ลงทุนทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การใช้จ่ายเพื่อทำให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการในอนาคตเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้น ทุนในทางเศรษฐศาสตร์จึงมุ่งที่จะพิจารณาถึงการเพิ่มสินค้าทุน ดังนั้น รายจ่ายในทุนจึงประกอบด้วยรายจ่ายในการก่อสร้าง รายจ่ายในการซื้อเครื่องมือเครื่องจักรใหม่ และส่วนเปลี่ยนแปลงมูลค่าสินค้าคงเหลือ (Merchandise Inventory)^๔

^๓ ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย รายงานจากการบรรยายธรรมเรื่องทุนมนุษย์ในกลางป่าที่ อ.จตุรพักตรพิมาย จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๑๔ ก.พ.๕๘ และนำมาเผยแพร่ผ่านทางเฟซบุ๊ก ช. ศรีนอก

^๔ **สินค้าคงเหลือ (Merchandise Inventory)** หมายถึง สินค้าคงเหลือเป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตนอย่างหนึ่งซึ่งกิจการมีวัตถุประสงค์ของการถือครองไว้เพื่อขายในกิจกรรมการค้า โดยปกติของธุรกิจ หรือมีวัตถุประสงค์ในอีกลักษณะหนึ่งเพื่อการนำไปใช้ผลิตเป็นสินค้าหรือการบริการนำเสนอต่อลูกค้า ต่อไป อย่างไรก็ตาม เรามาดูกันว่า รายการใดบ้างที่ควรรวมเป็นสินค้าคงเหลือได้บ้าง

๑. **สินค้าสำเร็จรูป (Finished goods)** เป็นสินค้าที่ถือไว้เพื่อการจำหน่ายต่อในการดำเนินงานโดยปกติของธุรกิจ สินค้าประเภทนี้จะได้ในสภาพที่เสร็จสมบูรณ์และพร้อมที่จะถูกนำไปขายต่อได้ในทันทีโดยปราศจากกระบวนการผลิตต่อ ตัวอย่างเช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องใช้ในครัวเรือน รองเท้า กระเป๋า เครื่องสำอาง สินค้าอุปโภคหรือสินค้าบริโภคทั่วไป เป็นต้น

๒. **วัตถุดิบคงเหลือ (Raw materials inventory)** เป็นสินค้าที่จัดหามาไว้เพื่อใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อแปรสภาพให้เป็นงานระหว่างทำและสินค้าสำเร็จรูปต่อไป ตัวอย่าง เช่น หนังสัต์ว์ พีวีซี เชือก กาว เป็นวัตถุดิบของธุรกิจอุตสาหกรรมผลิตกระเป๋า ผ้า กระดุม ชิป ด้าย เป็นวัตถุดิบของธุรกิจอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น ซึ่งตัวอย่างของวัตถุดิบต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นยังคงรายงานเป็นต้นทุนวัตถุดิบต่อไปจนกว่าจะถูกเบิกไปใช้ในการผลิต

๓. **งานระหว่างทำคงเหลือ (Raw materials inventory)** เป็นสินค้าที่อยู่ระหว่างกระบวนการผลิตเพื่อแปรสภาพให้เป็นสินค้าสำเร็จรูปแต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ถ้าเสร็จสมบูรณ์เมื่อใดจะเรียกว่า สินค้าสำเร็จรูป ตัวอย่างเช่น ผ้าที่ตัดเป็นชิ้นตัวเสื้อ แขน ปก เย็บเข้ากันเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้เจาะรังคัม ติดกระดุมให้เรียบร้อย งานที่ค้างดังกล่าวเป็นงานระหว่างทำของธุรกิจผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น

๔. **สินค้าสำเร็จรูปคงเหลือ (Finished goods inventory)** เป็นสินค้าที่ผลิตเสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้วพร้อมที่จะขายได้ในทันทีที่ธุรกิจอุตสาหกรรมจะทำการแปรสภาพจากวัตถุดิบเป็นงานระหว่างทำจากงานระหว่างทำเป็นสินค้าสำเร็จรูป ตัวอย่างเช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป โต๊ะ และเก้าอี้สำเร็จรูป เป็นต้น ([ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.prasitwiset.com)

“การลงทุน” (investment) หมายถึง การซื้ออสังหาริมทรัพย์หรือหลักทรัพย์ของบุคคลหรือสถาบัน ซึ่งให้ผลตอบแทนเป็นสัดส่วนกับความเสี่ยงตลอดเวลาอันยาวนานประมาณ ๑๐ ปี แต่อย่างต่ำไม่ต่ำกว่า ๓ ปี การลงทุนแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ^๕

๑. การลงทุนเพื่อการบริโภค (Consumer investment)
๒. การลงทุนในธุรกิจ (Business or economic investment)
๓. การลงทุนในหลักทรัพย์ (Financial or securities investment)

๑. การลงทุนเพื่อการบริโภค (consumer investment) การลงทุนของผู้บริโภคจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการซื้อสินค้าประเภททนถาวร (durable goods) เช่น รถยนต์ เครื่องดูดฝุ่น เครื่องซักผ้า ตู้เย็น โทรทัศน์ เป็นต้น การลงทุนในลักษณะนี้ไม่ได้หวังผลกำไรในรูปของตัวเงิน แต่ผู้ลงทุนหวังความพอใจในการใช้สินทรัพย์เหล่านั้นมากกว่า การซื้อบ้านเป็นที่อยู่อาศัยถือได้ว่าเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งของผู้บริโภค หรือที่เรียกว่า ลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (real estate investment) เงินที่จ่ายซื้อบ้านเป็นเงินที่ได้จากการออม การซื้อบ้านเป็นที่อยู่อาศัยนอกจากจะให้ความพอใจแก่เจ้าของแล้ว ในกรณีที่อุปสงค์ (demand) ในที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นมากกว่าอุปทาน (supply) มูลค่าของบ้านที่ซื้อไว้อาจสูงขึ้น หากขายจะได้กำไรซึ่งถือได้ว่าเป็นเพียงผลพลอยได้จากขายบ้านในอนาคตเท่านั้น

๒. การลงทุนในธุรกิจ (business or economic investment) การลงทุนในความหมายเชิงธุรกิจ หมายถึง การซื้อทรัพย์สินเพื่อประกอบธุรกิจหารายได้ โดยหวังว่าอย่างน้อยที่สุดรายได้ที่ได้นี้เพียงพอที่จะชดเชยกับความเสี่ยงในการลงทุน มีข้อสังเกตว่าเป้าหมายในการลงทุนของธุรกิจ คือกำไร กำไรจะเป็นตัวดึงดูดผู้ลงทุนนำเงินมาลงทุน การลงทุนตามความหมายนี้จะกล่าวโดยสรุปได้ว่า เป็นการนำเงินออม (saving) หรือเงินที่สะสมไว้ (accumulated fund) และ/หรือเงินกู้ยืมจากธนาคาร (bank credit) มาลงทุนเพื่อจัดสร้างหรือจัดหาสินค้าประเภททุน ซึ่งประกอบด้วยเครื่องจักร อุปกรณ์ และสินทรัพย์ประเภทอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ การลงทุนในที่ดิน โรงงาน และอาคารสิ่งปลูกสร้าง เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค ธุรกิจที่ลงทุนในสินทรัพย์เหล่านี้มุ่งหวังกำไรจากการลงทุนเป็นผลตอบแทน

^๕ เพชร ทุมทรัพย์, **หลักการลงทุน**. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒

๓. การลงทุนในหลักทรัพย์ (financial or securities investment) การลงทุนตามความหมายทางการเงิน หรือการลงทุนในหลักทรัพย์ที่เป็นการซื้อสินทรัพย์ (asset) ในรูปของหลักทรัพย์ (securities) เช่น พันธบัตร (bond) หุ้นกู้หรือหุ้นทุน (stock) การลงทุนในลักษณะนี้เป็นการลงทุนทางอ้อม ซึ่งแตกต่างจากการลงทุนทางธุรกิจ ผู้มีเงินออมเมื่อไม่ต้องการที่จะเป็นผู้ประกอบธุรกิจเอง เนื่องจากมีความเสี่ยงหรือผู้ออมยังมีเงินไม่มากพอ ผู้ลงทุนอาจนำเงินที่ออมได้จะมากหรือน้อยก็ตามไปซื้อหลักทรัพย์ที่เขาพอใจที่จะลงทุนโดยให้ผลตอบแทนในรูปของดอกเบี้ยหรือเงินปันผลแล้วแต่ประเภทหลักทรัพย์ที่ทำการลงทุน นอกจากนี้ผู้ลงทุนอาจจะได้ผลตอบแทนอีกลักษณะหนึ่งก็คือ กำไรจากการขายหลักทรัพย์ (capital gain) หรือการขาดทุนจากการขายหลักทรัพย์ (capital loss) อัตราผลตอบแทนที่ผู้ลงทุนได้จากการลงทุนที่ เรียกว่า ให้ผลผลิต (yield) ซึ่งไม่ได้ หมายถึง อัตราดอกเบี้ยหรือเงินปันผลที่ได้รับเพียงอย่างเดียว แต่ยังสามารถคำนึงถึงกำไรจากการขายหลักทรัพย์ หรือขาดทุนจากการขายหลักทรัพย์ที่เกิดขึ้น หรือที่คาดว่าจะเกิดขึ้น yield ที่ผู้ลงทุนได้รับจากการลงทุนไม่ว่าจะมาก หรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความเสี่ยง (risk) ของหลักทรัพย์ที่ลงทุนนั้น ๆ โดยปกติแล้ว ผู้ลงทุนพยายามเลือกลงทุนในหลักทรัพย์ที่ให้ผลตอบแทนสูงสุด ณ ระดับความเสี่ยงหนึ่ง

การลงทุนในหลักทรัพย์ หมายถึงการซื้อหลักทรัพย์ที่ได้มีการวิเคราะห์อย่างเหมาะสม และเป็นหลักทรัพย์ที่ผู้ลงทุนมีความพึงพอใจในอัตราผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับ ทั้งนี้ ได้คำนึงถึงความเสี่ยงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ลงทุน^๖

เกิดแนวคิดคู่ประสานระหว่างการสร้างความผูกพันและการพัฒนาทุนทางปัญญาแต่เดิม ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับพนักงานเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ภาระหน้าที่ในการพัฒนาลูกจ้างจึงตกเป็นของนายจ้างแต่เพียงฝ่ายเดียว หากนายจ้างต้องการผู้มีความรู้ความสามารถก็ต้องลงทุนพัฒนามนุษย์เพราะเมื่อลูกจ้างมีความรู้ ความสามารถก็จะทำประโยชน์ให้แก่ นายจ้างเป็นการคืนทุนที่ลงไป แต่จากการมองมนุษย์เป็นเจ้าของทุน มอง ”ทุนมนุษย์” เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ที่มีพนักงานเป็นเจ้าของ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลจึงเป็นการ

^๖ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://economicsthai.blogspot.com/๒๐๑๒/๐๒/investment.html> (๘ ธันวาคม ๒๕๕๓)

พัฒนา "ทุนมนุษย์" ที่เจ้าของทุนคือตัวพนักงานก็ต้องให้ความสำคัญและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เพราะตัวพนักงานเองก็คือผู้ได้รับประโยชน์และมีเสรีที่จะเลือกทำงานอยู่กับใครก็ได้

๔. มุมมองทางด้านพระพุทธศาสนา

ปณิธา โลกสมิ ปชโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก^๗ การพัฒนาทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) เป็นเรื่องที่ยากออกได้ยากจากการพัฒนาขีดความสามารถ (Competency) ซึ่งมีอยู่สองแนวทาง คือ แบบอังกฤษ (British Approach) ที่เน้นการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ได้มาตรฐานงาน กับแบบอเมริกัน (American Approach) ที่เน้นการพัฒนาขีดความสามารถบนฐานของการพัฒนาและมุ่งสู่ความเป็นเลิศ^๘ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลซึ่งมีขีดความสามารถหรือทุนทางปัญญาที่สูงขึ้นนั้น จะต้องนำเอาความสามารถดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กร

สิ่งที่นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จะต้องสร้างให้เกิดควบคู่ไปกับการพัฒนา "ทุนมนุษย์" จึงเป็นเรื่องของการสร้างความผูกพัน (Commitment) กับองค์กรด้วยการรักษาความสมดุลระหว่างคุณภาพชีวิต กับ การพัฒนาขีดความสามารถ เพื่อให้เกิดความผูกพันที่จะนำความรู้ความสามารถที่พัฒนานั้นออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรอย่างเต็มที่

การออกแบบผลตอบแทน ต้องทำให้เข้าใจง่าย ทำง่าย และทุกคนยอมรับได้ รวมทั้งต้องเป็นตัวกระตุ้นให้ขยัน มุ่งไปข้างหน้าถึงจะบรรลุเป้าหมายอย่างที่เขารเรียกว่า Win-Win^๙

สำหรับรายจ่ายเพื่อการลงทุนในกรอบของการคำนวณรายได้ประชาชาติจะไม่นับว่า การซื้อหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ การซื้อที่ดินเพื่อการเก็งกำไร การซื้อสินทรัพย์และหลักทรัพย์มือสอง เป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุน แต่จะถือว่าเป็นการลงทุนทางการเงิน (Financial investment)

^๗ ส.ส. ๑๕/๖๑.

^๘ จีระประภา อัครบวร, รศ.ดร., **คุณค่าคนคุณค่างาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เต๋า (๒๐๐๐), ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

^๙ ชัยวัฒน์ ชยางกูร, ม.ล. **นวัตกรรมสู่วิสัยทัศน์ : ทุนมนุษย์, Innovative Vision : Human Capital Series**, (กรุงเทพมหานคร : เอ. อารี เนสพิซิเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔.

เนื่องจากการซื้อสินทรัพย์ดังกล่าว ไม่ได้ทำให้สินทรัพย์ประเภททุนในระบบเศรษฐกิจมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และไม่มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตในระบบเศรษฐกิจ ทุนทางเศรษฐศาสตร์ จะไม่มองถึงหลักของการพัฒนามนุษย์จะมองเรื่องความคุ้มค่าในผลผลิตเท่านั้น^{๑๐}

ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมากในการพัฒนามนุษย์หรือพัฒนาคน ในทางเศรษฐศาสตร์ ก่อนที่เราจะผลิตอะไรเราต้องมองหาวัตถุดิบให้ดีเสียก่อน และก่อนที่เราจะลงทุนทำธุรกิจใดๆ ก็เช่นนั้น เราต้องลงทุนในตัวมนุษย์ให้ได้ดีเสียก่อน ถ้ามนุษย์มีคุณภาพก็จะทำให้ธุรกิจมีคุณภาพ เช่นกัน แต่ถ้ามนุษย์ไม่มีคุณภาพก็จะไม่สามารถสร้างธุรกิจที่มีคุณภาพขึ้นมาได้ ฉะนั้น ทุนในทางพระพุทธศาสนาจึงเริ่มต้นที่ทุนในตัวมนุษย์เสียก่อน ถ้ามามนุษย์ คนไหนละคือ มนุษย์คนแรกที่จะต้องถูกทุนก่อน ตอบได้เลยว่า ก็คือ..ตัวเราเองต้องฝึกสติฝึกความอดทนก่อน หรือที่เรียกว่าต้องปฏิบัติกรรมฐานก่อน”

ถ้าเราจะทำอะไรหรือเรามีกิจกรรมในการที่จะเริ่มต้นในการตั้งบริษัทขึ้นมาบริษัทนั้นผ่านไป ๑๐ ปี ๒๐ ปี บริษัทก็จะคงเหมือนเดิม แต่ถ้าเจ้าของบริษัทไม่มีการวางแผนที่จะลงทุนเสียก่อน คงจะให้ความมั่นคงกับเจ้าของบริษัทได้ยาก เราต้องมองหาทรัพยากรที่สำคัญที่จะลงทุนเพราะว่าทางบริษัทมีแผนที่จะพัฒนาบริษัทให้เจริญในอนาคตต้องพัฒนาบุคลากรของบริษัทให้มีความรู้ความสามารถหรือส่งทายาทไปศึกษาต่อยัง ต่างประเทศ แล้วกลับมาบริหารบริษัทต่อไป หรืออาจจะกลับมาพร้อมกับธุรกิจหมื่นล้านแสนล้านก็ได้ใครจะไปรู้ คนนั้นมีพัฒนาการแต่วัตถุนั้นอยู่แค่นั้นก็หยุดนิ่งอยู่แค่นั้น การลงทุนที่ดีที่สุดก็คือ การลงทุนในการพัฒนามนุษย์ (คน) เพราะว่าลงทุนดีก็เป็นมนุษย์ที่ดีได้หรือเป็นทรัพยากรที่ดีได้ ถ้าลงทุนไม่ดีก็เป็นมนุษย์ที่แย่ (ไม่ดี) ในต่างประเทศเขาให้ความสำคัญมากกับ “ทุนมนุษย์”

“ทุนมนุษย์” ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา นอกจากไม่ล้าสมัยแล้ว ยังเปิดกว้างและร่วมสมัยอย่างไม่น่าเชื่อ!! เราเป็น “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” คุณสมบัติของนักบริหารทุนมนุษย์ที่ดีประกอบไปด้วย ๓ ประการนี้ คือ

^{๑๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.fpo.go.th/S-I/Source/ECO/ECO๙.htm> (๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗)
จริงอยู่ที่คำว่า “การลงทุน” มักจะพ่วงท้ายมาด้วยคำว่า “ความเสี่ยง” เสมอ แต่คุณทราบหรือไม่ว่า “การไม่ลงทุนก็มีความเสี่ยง” อยู่ไม่น้อยเช่นกัน

๑. จกขุมา หมายถึง ต้องมีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill

๒. วิฐุโร หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่าง ๆ หรือกิจการทั้งปวงได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ข้อนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill

๓. นิสฺสยสมฺปนฺโน หมายถึง เป็นผู้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill

คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ มีความสำคัญมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความแตกต่างของนักบริหารถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมคนเป็นจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ ๑ (จกขุมา) และข้อที่ ๓ (นิสฺสยสมฺปนฺโน) สำคัญมาก ส่วนข้อที่ ๒ (วิฐุโร) มีความสำคัญน้อยลงมา เพราะผู้บริหารระดับสูงสามารถมอบหมายงานด้านเทคนิค หรือวิชาการให้ผู้ร่วมงานไปดำเนินการแทนได้ตามความสามารถและความเหมาะสมของผู้นั้นสำหรับผู้บริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้ง ๓ ข้อ (จกขุมา วิฐุโร และ นิสฺสยสมฺปนฺโน) มีความสำคัญเท่าๆ กัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับกลางจะต้องมีความชำนาญเฉพาะด้าน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ร่วมงาน ในขณะเดียวกันก็ต้องมีปัญญาที่จะมองการณ์ไกลหรือการวางแผนงานในอนาคตและวางแผนตัวเองเพื่อที่จะเป็นผู้บริหารระดับสูงต่อไป สำหรับผู้บริหารระดับต้นจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะข้อ ๒ (วิฐุโร) และข้อ ๓ (นิสฺสยสมฺปนฺโน) เพราะต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับผู้ร่วมงานหรือทีมงานอย่างใกล้ชิด แต่อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารระดับต้นจำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อ ๑ (จกขุมา) ไปด้วย ก็คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อเตรียมพร้อมเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางต่อไปจากคุณลักษณะและทักษะของผู้บริหารระดับต่างๆตามที่ได้กล่าวถึงนั้น^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการพัฒนามนุษย์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนี้

^{๑๑} อัง ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๘/๑๓๓-๑๓๔.

การพัฒนาคนมนุษย์ มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิต คือ ความสุข อิสรภาพ ความดีความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล เราต้องให้ความสำคัญว่า เราจะพัฒนาคนมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ได้อย่างไร พร้อมกับอีกด้านหนึ่ง เขาก็จะเป็นทรัพยากรเป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาคนมนุษย์ในฐานะที่เป็น “มนุษย์” กับการพัฒนาคนมนุษย์ในฐานะที่เป็น “ทรัพยากรมนุษย์” มีความหมายต่อการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการในการพัฒนาคน ทั้งในฐานะที่เป็นมนุษย์โดยตัวของมันเอง และในฐานะที่เป็นทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาตัวมนุษย์เป็นการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน (การศึกษาระยะยาว) ส่วนการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับกาลเทศะหรือยุคสมัยมากกว่า คือ เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้นๆ (การศึกษาระยะสั้น) เช่น เพื่อสนองความต้องการของสังคมในด้านกำลังคนในสาขาต่างๆ และกิจการต่างๆ

การจัดการทุนมนุษย์ Gary Stanley Becker ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทุนมนุษย์ และเป็นผู้บุกเบิกการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การเลือกปฏิบัติ การแต่งงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการศึกษา และได้เขียนหนังสือเรื่อง Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. (1994) กล่าวถึง “ทุนมนุษย์” คือ การลงทุนในการศึกษาและการฝึกอบรมของบุคลากรเหมือนกับการลงทุนในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ทางธุรกิจ

คำว่า “ทุนมนุษย์” หรือ “Human Capital” มีความหมายเชิงรูปธรรมที่มองมนุษย์ในฐานะเจ้าของแรงงาน รวมถึงความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตัวคนทำงาน ซึ่งเกิดจากการศึกษาและฝึกฝนทุนมนุษย์ คือ ภาพรวมทั้งหมดของคุณลักษณะ ประสิทธิภาพ ความรู้ความสามารถ พลังความคิดสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้น และความคิดสร้างสรรค์ที่บุคคลได้เลือกลงทุนในงานที่เขาได้ทำ

การใช้คำว่า “ทุนมนุษย์” อาจเข้าใจได้ว่ามีความหมายในทางทุนนิยม และมนุษย์ถูกนำไปใช้ในการลงทุนเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้แก่องค์กรหรือผลกำไรทางธุรกิจ แต่ในความเข้าใจที่

ถูกต้องแล้ว คำว่า “ทุน” หรือ “Capital” มีความหมายครอบคลุมถึง “คุณค่า” (Wealth) ในตัวมนุษย์เองด้วย ซึ่งจำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการพัฒนาคุณค่าอย่างต่อเนื่อง หรืออาจเรียกว่าเป็น “การลงทุน” (Investment) ตั้งแต่การอบรมปมนิสัยในระบบครอบครัว การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน และการฝึกฝนทักษะในระบบการทำงาน เพื่อให้มนุษย์เกิดสติและปัญญาในการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่าในสังคม^{๑๒}

การพัฒนาทุนมนุษย์ด้วยหลักภาวะ ๔^{๑๓} ผลอันเกิดจากการอบรมไตรสิกขาให้เกิดมีดังที่กล่าวแล้วนั้น ความบริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิตก็จะสามารถวัดได้จากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชื่อว่าภาวะ ๔ ได้แก่

๑. กายภาวนา วัดผลจากภายนอกที่เห็นความงดงาม มีระเบียบ เรียบร้อย มีวินัย มีความสันโดษ

๒. ศิลภาวนา คือความมีมนุษยสัมพันธ์ทางสังคม ปฏิบัติตามกฎระเบียบ รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีน้ำใจไม่หลงกลวง

๓. จิตตภาวนา ทางด้านอารมณ์ มีความมั่นคง การทำงานและการเรียนรู้ ตั้งใจขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี

๔. ปัญญาภาวนา มีความสามารถ สร้างสรรค์พัฒนาอย่างต่อเนื่อง รู้เท่าทันโลกและชีวิต ศึกษาหาความจริง รู้จักวิเคราะห์บาป บุญ คุณโทษ

ในประเด็นนี้การศึกษาหรือการพัฒนาตนเองนั้นจะต้องอาศัยหลักภาวะ ๔ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวแม้กระนั้นองค์กรหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะต้องบูรณาการเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหน่วยงานหรือชีวิตของตนเอง หากจะยกประเด็นเรื่องแนวคิดภาวะ ๔ อาจจะมีมองเห็นเป็นรูปธรรมดังนี้ คือ

๑. การพัฒนาทางกาย (กายภาวนา) เลิกเหล้า เลิกบุหรี่ เลิกเล่นหวย เลิกสร้างหนี้สิน

๒. การพัฒนาสังคม (ศิลปภาวนา) ซื่อสัตย์ ไม่คดโกง อยู่ร่วมกับคนอื่นได้

^{๑๒} ว่าที่ พ.ต.ยุทธการ โกษากุล สำนักแรงงานสัมพันธ์ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๕

^{๑๓} ที.ป.๑๑/๓๗๙/๒๕๐; อัง.ท.๒๐/๒๗๕/๓๗.

๓. การพัฒนาทางอารมณ์ (จิตตภาวนา) อีสระจากกิเลส เบาใจ มั่นคงทางอารมณ์ แม้มิงานหนัก หรือแบกภาระใดๆก็ไม่ทุกข์ มองตามความเป็นจริง

๔ การพัฒนาทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) การรู้เท่าทัน มองคนอื่นในแง่ของกุศลธรรม รู้จักปล่อยวางเข้าใจกฎธรรมชาติว่าเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์^{๑๔}

ผู้บริหารทุกระดับควรพิจารณาหลักการพัฒนาทุนมนุษย์มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในการแสวงหาทรัพย์ที่เห็นได้ในปัจจุบันหมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับทรัพย์ในปัจจุบันมี ๔ ประการก็คือ

(๑) **อุฏฐานสัมปทา** ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

(๒) **อารักขสัมปทา** รู้จักรักษาและคุ้มครองโภคทรัพย์ และผลงานอันตนทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

(๓) **กัลยาณมิตตตา** คบคนดีเป็นมิตร คือรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

(๔) **สมชีวิตา** มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บออม^{๑๕}

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนามนุษย์ (คน) เป็นอันดับแรก เมื่อพัฒนามนุษย์ ให้มีคุณภาพดีแล้ว การพัฒนาวัตถุก็เป็นไปได้ง่าย เพราะมนุษย์เป็นผู้หา เพราะมนุษย์เป็นผู้ใช้ปัจจัยในการดำรงชีวิต ถ้ามนุษย์รู้จักหา และรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ เศรษฐกิจย่อมจะดีขึ้น

ถ้าพิจารณาด้วยเหตุผลข้อเท็จจริงแล้วจะพบว่า การได้มาซึ่งปัจจัย ๔ เพื่อการดำรงชีพนั้น บุคคลต้องประกอบสัมมาชีพ ตามหลักอริยมรรค ซึ่งการประกอบอาชีพจะทำให้มีรายได้มาสำหรับซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ สำหรับดำรงชีวิต การประกอบอาชีพที่สุจริต หรือสัมมาชีพ ได้แก่อาชีพต่างๆ ที่ไม่ผิดหลักศีลธรรม เช่นไม่ค้าขายสิ่งเสพติด ผิดกฎหมาย ไม่คอร์รัปชัน

^{๑๔} อ้างแล้วในหน้า ๔.

^{๑๕} ออง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

หลอกลวง เป็นต้น เมื่อประกอบอาชีพสุจริตมีรายได้แล้วก็ต้องรู้จักเก็บออมใช้จ่ายให้เหมาะสมกับรายได้อันจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเพราะใช้จ่ายมากเกินไปจนเป็นหนี้หรือ ใช้จ่ายน้อยเกินไปจนอดตัดขัดสน การจะใช้จ่ายอย่างไรไม่ให้เดือดร้อนนั้น การคบเพื่อน (การคบมิตร) เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บุคคลหลงทางเพราะคบเพื่อนไม่ดี เพื่อนแนะนำไปในทางฉิบหายเช่น ชักชวนไปเล่นการพนัน ไปเสเพลเสพติด หรือเที่ยวกลางคืน ก็จะทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความยากลำบากนั้นไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น ข้อปฏิบัติหนึ่งใน ๔ ข้อ เพื่อประโยชน์ตน หรือประโยชน์ในปัจจุบัน ก็คือ การรู้จักเลือกคบมิตรนั่นเอง^{๑๖} หากบุคคลใดสามารถปฏิบัติตนได้ครบทั้ง ๔ ข้อ บุคคลนั้นก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี ไม่มีความเดือดร้อน เป็นประโยชน์ตนในปัจจุบัน^{๑๗}

หลักโภควิภาค คือวิธีการจัดสรรทรัพย์ในการใช้จ่าย ๔ ประการ ดังนี้

๑. การแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่า ให้การแสวงหาทรัพย์นั้นเป็นไป

โดยชอบธรรม ไม่กดขี่ข่มเหงกัน และเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการจัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ๆ

๒. การเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วย เก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

๓. การใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเพื่อแม่แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำมาหากิน และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

๔. การสัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่ท่วงกังวล เป็นทุกข์รู้จักบริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็น

^{๑๖} พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, (ปัจจุบัน พระสุธีวรญาณ) **หลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ**, (กรุงเทพฯ ฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๗), หน้า ๙๕.

^{๑๗} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.suwalaiporn.com/index.php?lay =show&ac=article&Ntype=๔&Id=๕๗๓๔๑๔> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

ทาสของทรัพย์สมบัติและทำให้ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปหรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตน ในการที่จะฝึกฝนอบรมจิตใจ พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา^{๑๘}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า ดูก่อนคฤหบดี สุข ๔ ประการนี้ อันคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาม ควรได้รับตามกาลสมัย สุข ๔ ประการ คือ อะไรบ้าง คือ

๑) **อติสุข** สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต โดยเฉพาะความอุ่นใจ ปลอดภัยแล้มีใจว่า เรามีทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังของตนเอง

๒) **โภคสุข** สุขเกิดจากการบริโภคทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดูบุคคลอื่น และทำประโยชน์สุขต่อผู้อื่นและสังคม เป็นต้น

๓) **อนนสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ ไม่ต้องทุกข์ใจ เป็นกังวลใจเพราะมีหนี้สินติดค้างใคร

๔) **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพัตติที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วลีกรรม มโนกรรม ที่สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน^{๑๙}

บุคคลผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์โดยชอบธรรม เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ทรัพย์มาโดยชอบธรรม ย่อมได้สุขโสมนัสนี้ เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์**

บุคคลผู้ที่เมื่อได้ทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมแล้ว รู้จักใช้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ และทำบุญตามกำลัง เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ถูกเป็น ประโยชน์ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้ เรียกว่า **สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค**

บุคคลผู้ไม่กู้ยืมทรัพย์อะไรของใครๆ น้อยหรือมากก็ตาม เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนไม่ได้ เป็นหนี้ใครๆ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้**

บุคคล ผู้ที่ประกอบด้วยกายกรรม วลีกรรม และมโนกรรม อันไม่มีโทษ กล่าวคือ ประพัตติสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ งดเว้นจากทุจริตทุกประการ เมื่อพิจารณาเห็น

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒.

^{๑๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

ว่าตนเป็นผู้มีกายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรมอันไม่มีโทษ ย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ**

ในบรรดาความสุขทั้ง ๔ อย่างนี้ สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ ประเสริฐกว่าความสุขแม้ ๓ อย่างข้างต้น^{๒๐} **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** : ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนเป็นพุทธศาสนสุภาษิตที่มุ่งเน้นให้พึ่งตนเองในการทำมาหาเลี้ยงชีพในการสร้างฐานะและการเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เพื่อจ้บจ่ายใช้สอยในยามจำเป็น นอกจากนี้เป็นที่พึ่งแห่งตนแล้วจะต้องเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่นด้วย นอกจากนี้ในระดับบุคคลแล้ว ยังมุ่งเน้นให้การพัฒนาประเทศชาติให้พึ่งตนเองในลักษณะ “เศรษฐกิจพอเพียง” นั่นคือการพัฒนาที่ไม่อิงเศรษฐกิจโลกจนเกินไป

หลักสันโดษ เป็นความพอใจหรือความยินดีในสิ่งที่มีอยู่ หลักการนี้มุ่งให้บุคคลพึงพอใจในสิ่งของหรือทรัพย์สินที่ตนเองได้มาและใช้จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ หลักสันโดษนี้มุ่งเน้นให้บุคคลรู้จักประมาณ ได้แก่ การประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ความเป็นอยู่อย่างสงบเรียบง่าย และโปร่งใส ไม่ทะเยอทะยานต่อสู้อะไรรุนแรงเบียดเบียนบุคคลอื่น ไม่เอาเปรียบคนอื่น อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

สัปปุริสธรรม ๗ คือหลักธรรมของคนดีหรือหลักธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการได้แก่

๑. รู้จักเหตุ หรือ **ธัมมัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุรู้จักวิเคราะห์หาสาเหตุของสิ่งต่างๆ
๒. รู้จักผล หรือ **อัตถัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ
๓. รู้จักตน หรือ **อัตตัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตนทั้งในด้านความรู้คุณธรรมและความสามารถ
๔. รู้จักประมาณ หรือ **มัตตัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักหลักของความพอดีการดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร
๕. รู้จักกาลเวลา หรือ **กาลัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา รู้จักเวลาไหนควรทำอะไร แล้วปฏิบัติให้เหมาะสมกับเวลานั้นๆ

^{๒๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.google.co.th/url> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

๖. รู้จักปฏิบัติ หรือ **ปรีชัญญา** หมายถึงความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติการปรับตนและแก้ไขตนให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มและชุมชน

๗. รู้จักบุคคล หรือ **บุคคลัญญา** หมายถึงความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน^{๒๑}

หลักสี่ประการ ๗ ข้อนี้พอสรุปเป็นคำจำกัดให้กำหนดงานๆ ว่ารู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้สังคม รู้บุคคล เป็นกุศลธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดี โดยไม่ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด ฐานะ ความเป็นอยู่ หรือความมีการศึกษาสูง บุคคลใดที่เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักความพอดีรู้จักเวลา รู้จักชุมชนหรือสังคม และรู้จักเลือกคบคน บุคคลนั้นก็สามารภที่จะเป็นคนดี เป็นมนุษยสัมพันธ์แบบ หรือเรียกว่า เป็นคนเต็มคน คนดีที่แท้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ^{๒๒}

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นการรู้จักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอดี เป็นแนวทางของการแก้ทุกข์ที่เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยมุ่งเน้นให้มีความสุขกายและสุขใจไปด้วย คำว่ามรรค แปลว่าทาง ในที่นี้หมายถึงทางเดินของใจเป็นการเดินจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ซึ่งมนุษย์หลงยึดถือและประกอบขึ้นในตนด้วย อำนาจของอวิชชา มรรคมีองค์ ๘ คือ ต้องพร้อมเป็นอันเดียวกันทั้ง ๘ อย่างดุจเชือกพันแปดเกลียวองค์ ๘ คือ ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (นิโรธ - ความดับ, คามินี ให้ถึง ปฏิปทา-ข้อปฏิบัติ) แปลว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค แปลว่า ทางอันประเสริฐ ทางนั้นมีทางเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ หมายถึงการรู้การเห็นอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้อง คือรู้ว่าทุกข์ได้แก่อะไรบ้าง และเป็นทุกข์อย่างไร รู้ว่าต้นเหตุเป็นเหตุให้เกิดทุกข์และต้นเหตุนั้นควรละเสียรู้ว่าทุกข์จะดับไปเพราะว่าดับต้นเหตุ และรู้ว่า อริยมรรคเป็นทางให้ดับต้นเหตุได้

^{๒๑} อจ.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๒๒} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**, (จังหวัดนครปฐม: ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๑.

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หรือความคิดชอบ คือ มีความคิดออกจากกาม ไม่หลงใหลกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มีความคิดที่ไม่พยายามปกป้องร้ายผู้อื่น และมีความคิดที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา การพูดชอบ ได้แก่ การเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ การพูดยุ่งให้เขาแตกกัน การเว้นจากการพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ หรือการพูดไร้สาระ

๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการลักทรัพย์ การเว้นจากการประพฤตินิโคตติกา หรือการเว้นจากการกิจกรรมทางเพศ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การเว้นมิจฉีพที่ทุจริต ประกอบสัมมาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม

๖. สัมมาวายามะ ความพยายามชอบหรือความเพียรชอบ

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ (สติ) ได้แก่ สติปฏิฐาน ๔ ประกอบด้วย ๑. การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ๒. การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ๓. การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ๔. การตั้งสติพิจารณาธรรม

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ (สมาธิ) ได้แก่ ฌาน ๔ ประกอบด้วย ๑. ปฐมฌาน ๒. ทุตติฌาน ๓. ตติยฌาน ๔. จตุตถฌาน^{๒๓}

๕. สรุปท้ายบท

ผู้บริหารหลายท่านให้ข้อคิดว่าการเอาคนหรือมนุษย์ไปเปรียบเป็นทรัพยากร (Resource) เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะคนหรือมนุษย์นั้นไม่ใช่สิ่งของ มีชีวิตจิตใจและมีความรู้สึก ในขณะที่บางท่านคิดว่า ทุนมนุษย์ในความหมายของ Human Capital= HR คือตัวคนหรือมนุษย์หรือพนักงานในหน่วยงานหรือองค์กร คำว่า **ทุนมนุษย์** (Human Capital) เป็นคำใหม่ที่นำมาใช้ในภายหลัง จากเดิมที่ใช้คำว่าทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) สำหรับผู้ที่ไม่เคยศึกษางานด้าน Human Capital= HR มักตีความกันว่าตัว บุคลากรหรือพนักงาน เป็นทรัพยากร และเมื่อเปลี่ยนมาใช้คำว่าทุนมนุษย์ ก็คิดว่าคนหรือมนุษย์เป็นต้นทุน ความจริงแล้วความคิด

^{๒๓} ที.ม. ๑๐/๑๕๕/๙๙.

เหล่านี้เข้าใจถูกต้อง เพียงแต่ยังไม่ครบถ้วน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่าทุนมนุษย์นั้น ความหมายที่สำคัญไม่ได้อยู่ที่ตัวคนหรือมนุษย์หรือบุคลากรที่เป็นทุน แต่หมายถึงคุณค่าของคนหรือมนุษย์หรือบุคลากรขององค์กร ได้แก่ความรู้ความสามารถ รวมถึงความดีงามต่าง ๆ ที่สั่งสมอยู่ในตัวเขาเหล่านั้น โดยความรู้ความสามารถความดีงามต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคุณค่าที่สามารถนำมาเพิ่มคุณค่าให้กับองค์กร โดยการสร้างหรือเพิ่มผลผลิตที่ดีให้กับองค์กร องค์กรใดที่มีทุนมนุษย์หรือคนดีอยู่มาก ซึ่งมีความรู้ความสามารถ องค์กรเหล่านั้นก็จะได้เปรียบเพราะสามารถพัฒนาผลผลิตขององค์กรได้และแตกต่างจากองค์กรที่มีทุนมนุษย์น้อย ที่สำคัญทุนมนุษย์นั้นยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูนคุณค่า ที่ว่ายิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูน นั่นคือเพิ่มพูนทุนมนุษย์และผลผลิตขององค์กรอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวได้ว่า องค์กรใดให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ทุนมนุษย์โดยเฉพาะคนเก่งขององค์กร (Talent) องค์กรก็จะได้เปรียบในเชิงแข่งขัน อยู่รอดและฟันฝ่าวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด การศึกษาในเรื่องของทุนมนุษย์นี้ เป็นการแสวงหาความรู้ในแนวทางหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ภาวนาเป็นคำบาลี ซึ่งก็คือ คำว่าวัฒนา หรือการพัฒนา ดังนั้นคำว่า ภาวนา ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็คือ การทำให้เจริญขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การบำเพ็ญ การฝึกอบรม หรือเรียกว่า การพัฒนาทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ฉะนั้น ในความเป็นมนุษย์ เราขาดอะไร สิ่งที่ดีในตัวเรามาเป็นทุนนั้นเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่หรือไม่ หากเรามองเชิงกว้างออกไปเป็นกลุ่มใหญ่ องค์กรใหญ่ เราจะต้องพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ มนุษย์จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ ถ้าเราจะมองทางด้านการผลิตและนักเศรษฐศาสตร์จะมองได้ว่า ถ้าทรัพยากรมีมากการผลิตสินค้าและบริการ ก็ทำได้ง่ายแต่นี้ทรัพยากรหาได้ยากจะทำอย่างไรที่จะให้ทรัพยากรนั้นเกิดประโยชน์มากที่สุด เช่นเดียวกันกับการพัฒนามนุษย์ถ้ามนุษย์มีคุณภาพดีได้ฝึกฝนอบรมมีการพัฒนาที่ดีแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดีตามไปด้วย ทุกสิ่งทุกอย่างนั้นขึ้นตัวมนุษย์หรือตัวบุคคลนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

จิราพร สุวรรณเกษม. **เศรษฐศาสตร์จุลภาค**. กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗.

จิรประภา อัครบวร, รศ.ดร. **คุณค่าคนคุณค่างาน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เต๋า (๒๐๐๐), ๒๕๕๒.
ชูศักดิ์ จรยุทธสวัสดิ์. **ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาการเศรษฐกิจไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ส. เสริมมิตรการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ชัยวัฒน์ ชยางกูร. **ม.ล.นวัตกรรมสู่วิสัยทัศน์ : ทุนมนุษย์**. Innovative Vision : Human Capital Series. กรุงเทพฯ : เอ. อาวี เนสพิซิเพรส, ๒๕๔๘.

ประพันธ์ เศวตนันท์. **เศรษฐศาสตร์มหภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษา. **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**. นครปฐม : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๐.

พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ. (ปัจจุบัน พระสุธีวรญาณ) **หลักการสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๗.

เพชร ชุมทรัพย์. **หลักการลงทุน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

เว็บไซต์

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/๓๘๐๒๕๐> (๗ ธันวาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.fpo.go.th/S-I/Source/ECO/ECO๙.htm> (๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.suwalaiporn.com/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=๔&Id=๕๗๓๔๑๔> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mediacenter.mcu.ac.th/data/caipyo/m๖/web/pawat/p๑๗.php> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.google.co.th/url> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

มอบทุนการศึกษาและมอบป้าย